

RUSYA-ORTA ASYA İLİŞKİLERİ

Muammer Durmuş - Yasin Asma

İNSAMER
İHH İNSANİ VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
IHH HUMANITARIAN AND SOCIAL RESEARCH CENTER
مركز البحوث الإنسانية و الاجتماعية

Referans için: Durmuş, Muammer & Asma, Yasin. "Rusya-Orta Asya İlişkileri". İNSAMER 22.01.2021.

Analiz

Rusya, Orta Asya'ya ayak bastığı günden bu yana bölgeyi nüfuzunun üssü olarak görmekte ve yakın veya uzak gelecekte de bölgedeki bu etkisini kaybetmeye niyeti olmadığını hissettirmektedir. 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra dünyadaki ve özellikle bölgedeki etkisi azalmış olsa da Rusya, 2000'li yılların başından itibaren Vladimir Putin dönemi ile birlikte eski gücünün bir kısmını geri kazanmış ve kazanmaya da devam etmektedir.

Sovyetler Birliği'nin kuruluşundan sonra 70 yıl boyunca söz konusu bölgeyi çeşitli şekillerde kendine bağımlı hâle getiren Rusya, Sovyetlerin dağılmasından bu yana da bölgede askerî, siyasi ve ekonomik iş birliği ekseninde farklı bir bağımlılık ilişkisi inşa etmeye çalışmaktadır. Bugüne kadar Orta Asya cumhuriyetlerindeki birçok gelişmenin Rusya'ya rağmen yürütülemeyeceğini gösteren çok sayıda olay

yaşanmış olmakla birlikte, Rusya için işlerin eskisi kadar kolay olmadığı da bir gerçektir.

Bölgedeki cumhuriyetlerin Rusya'yla yaşadıkları karşılıklı veya tek yanlı bağımlılık ilişkisinde bazı farklılıklar söz konusudur. Bu anlamda her bir ülkenin Rusya ile ilişkisinin farklı düzlemlerde ve farklı etkileşim araçlarıyla sürdüğü görülmektedir. Örneğin Kazakistan tam bağımsızlık yolundaki bir ülke olarak Rus etkisinden kaçınmak için her fırsatı değerlendirmektedir. Nursultan Nazarbayev yönetimi, ülkede hâlen yaygın olarak kullanılan Kiril alfabesini Latin alfabesine çevirmiş ve Kazakçanın ikinci resmî dil durumundaki Rusçaya karşı statüsünü yükseltme girişimi ile bu yönde önemli bir adım atmıştır; hatta birçok uzmana göre başkentin Almatı'dan Astana'ya taşınması da Rusya'dan "uzaklaşma" girişimlerinin bir göstergesidir.

İNSAMER
İHH İNSANİ VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
IHH HUMANITARIAN AND SOCIAL RESEARCH CENTER
مركز البحوث الإنسانية و الاجتماعية

Kazakistan'ın uluslararası düzeyde aldığı inisiyatifler de son dönemde dikkat çekici biçimde artmıştır. Bu anlamda Astana Süreci adıyla meşhur olan ve Suriye ihtilafının taraflarını bir araya getiren barış görüşmeleri önemli bir örnektir. Bu toplantıların sonucu ne olursa olsun, uluslararası öneme sahip bir konuya ilişkin böylesi bir girişim, ev sahibi ülkeye özel bir imaj kazandırmaktadır. Ayrıca bu tür bir girişime ev sahipliği yapmak, söz konusu ülkenin uluslararası bir sorunun çözümü için söz söyleyecek bir noktaya ulaştığını ve sorunun çözümüne katkı sağlayabileceğini göstermesi bakımından da oldukça önemlidir.

Avrupa Birliği karşısında bölgesel yeni bir birlik olarak gündeme gelen "Avrasya Birliği" de ülkeyi uzun yıllar yöneten Nursultan Nazarbayev'in iddialı girişimlerinden biri olarak dikkat çekmiştir. Ayrıca birçok önemli uluslararası kuruluş ve STK'nın Kazakistan'da bölgesel temsilcilik açmaları da ülkenin artan inisiyatiflerinin meyvesi olarak yorumlanmıştır. Tüm bu girişimleri sebebiyle Nazarbayev'in görevi bırakmasında Kremlin'in parmağı olduğunu iddia eden kimi uzmanlar, her ne kadar cumhurbaşkanlığı koltuğunu kaybetmiş olsa da Nazarbayev'in ülkede hâlen etkin bir nüfuza sahip olduğunun altını çizmektedir.

Bölgede Rus etkisinden kurtulmaya çabalayan ülkelerden biri de Özbekistan'dır. Bu durumun en belirgin işaretlerinden biri, Rus alfabesine dayanan Özbek alfabesi yerine Latin alfabesine geçilmesi kararıdır; ancak şu günlerde bu sürecin akıbeti belirsiz bir hâl almış görünmektedir. Cumhurbaşkanı'nın değişmesi ve iç siyasi tartışmaların yoğunlaşması ile ülkede ciddi bir yol ayrımına gelindiği anlaşılmaktadır. Eski Özbek Devlet Başkanı İslam Kerimov döneminde siyasi ve ekonomik çıkarlar için Batı ile Rusya arasında "dengeli" hamleler yapma kapasitesi çok daha fazlayken, günümüzdeki ekonomik ve siyasi gelişmeler, yeni yönetimin seçeneklerini daraltmış görünmektedir. Kerimov, Bağımsız Devletler Topluluğu dışında Rusya'nın hâkim olduğu diğer bölgesel örgütlere üyelikten kaçınarak belli oranda Moskova'nın nüfuz alanlarından çıkmış olsa da aynı şartların Şevket

Mirziyoyev yönetimi tarafından sürdürülmesi, Rusya'nın yapacağı hamlelerle doğru orantılı şekilde gelişecek görünmektedir. Kaldı ki Özbekistan Cumhurbaşkanı olarak Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda Rusça yaptığı konuşma, Mirziyoyev'in henüz Moskova'ya meydan okuyabilecek bir pozisyonda olmadığını sembolik olarak göstermiştir.

Bu noktada, dünyanın en zenginlerinden biri olan Özbek asıllı Rus iş adamı Alişer Usmanov'un ülkedeki varlığının güçlenmesinin Mirziyoyev'in Rusya ile bağlarını güçlü tutma isteğinde etkili olduğu yorumları yapılmaktadır. Zira Usmanov Kremlin'deki karar mercilerine, özellikle de Vladimir Putin'e yakınlığı ile bilinen bir isimdir. Kerimov döneminde memleketinde "kabul edilemez bir kişilik" olarak bilinen Usmanov, bugün Mirziyoyev'in yurt içi ve yurt dışındaki en yakın müttefiklerinden biri olarak dikkat çekmektedir. Öyle ki Mirziyoyev'in ABD'deki önemli bir etkinliğe katılmak için Usmanov'un özel uçağını kullandığı bilinmektedir.

Son zamanlarda medyada Özbekistan'ın Rusya ağırlıklı bir örgüt olarak tanınan Avrasya Ekonomik Birliği'ne katılabileceğine dair haberlerin sıkça yer alması, ülkenin yoğun bir Moskova baskısı altında olduğu şeklinde yorumlanmaktadır. Böyle bir ihtimalin söz konusu olması, ülkenin sadece Rusya ile ilişkilerini değil, başta Türkiye olmak üzere bölgenin diğer aktörleri ile ilişkilerini de etkileyecektir.

Orta Asya'nın bir diğer ülkesi olan Tacikistan'daki Rus etkisi ise çok daha belirgindir. 1991 yılında bağımsız Tacikistan Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra kendi ordusunu kurma konusunda çok başarılı olamayan ülke yönetimi üzerindeki Moskova etkisi hep hissedilmiştir. Başkent Duşanbe yakınlarında bulunan ve Rusya'nın ülke dışındaki en büyük askerî üslerinden biri olan karargâh, Sovyet sonrası dönemde ülkede Rusya'nın ana etki araçlarından biri vazifesi görmektedir. Tacikistan yönetimi, ne ilginçtir ki Rusya'nın sınırları dışında sahip olduğu bu en büyük üsse karşı herhangi bir politika geliştirme

veya hakkında işlem yapma yetkisine dahi sahip değildir ve Rusya bu üssü hiçbir ücret ödemedi kullanmaktadır. 2012 yılında iki ülke arasında imzalanan bir anlaşmaya göre, üssün kullanımı 30 yıl daha uzatılmıştır.

Rus hükümeti komşu ülke Kırgızistan'daki başka bir üs için yılda 4,8 milyon dolar öderken buradan çok daha büyük olan Tacikistan'daki üssü neredeyse bedavaya getirmiş durumdadır. Kuşkusuz birçok gözlemcinin belirttiği gibi, bu tür bir kolaylığın görünmeyen bedeli, Tacikistan'daki yönetimin korunması olarak ödenmektedir.

Ülkedeki Rus askerî varlığına rağmen Tacikistan ordusu profesyonellik açısından arzu edilen seviyenin çok uzağındadır. Mevcut Tacik yönetimi, ordunun kabiliyetinin geliştirilmediği ve sürekli bir bağımlılık ilişkisi oluşturulduğu yönünde ciddi eleştirilere maruz kalmaktadır. Özellikle dünyanın en sıcak noktalarından biri olan Afganistan ile uzun bir sınıra sahip olan Tacikistan'ın sınırlarını koruma görevinin Rus sınır muhafızlarında olması da ayrı bir tuhaflık olarak yorumlanmaktadır. Tacikistan hükümeti, Rusya Federasyonu'nu stratejik ortağı şeklinde tanımladığı için Rusya ile sadece askerî olarak

değil, ekonomik olarak da ciddi bir bağımlılık ilişkisi bulunmaktadır. Son 20 yılda Çin Halk Cumhuriyeti ile geliştirilen ilişkiler, Tacikistan ekonomisinin kilit sektörlerinde önemli değişikliklere sebep olsa da Moskova yönetimi Duşanbe'nin iplerini hâlâ sıkı bir şekilde tutmaktadır.

Bu noktada Rusya'ya çok önemli avantaj sağlayan konulardan biri de Tacikistanlı göçmen işçiler meselesidir. Ekonomik sıkıntı içindeki Tacikistan halkı için bölgedeki diğer cumhuriyetlerin yanı sıra Rusya Federasyonu, çalışmak için gittikleri öncelikli ülkelerden biridir. Resmî olmayan verilere göre, Rusya'da 2 milyon kadar Tacik vatandaşı çalışmaktadır. Bunların 400.000'den fazlası Rus vatandaşlığı alıp bu ülkeye kalıcı olarak yerleşmiş durumdadır. Yıllık bütçesi 2,7 milyar dolar olan Tacikistan'a Rusya'daki göçmen işçiler vasıtasıyla giren döviz miktarının ise yıllık 1 milyar doları bulduğu kaydedilmektedir; hatta 2019 yılı Kasım'ında göçmen havalelerinin 1,4 milyar doları bulduğu belirtilmektedir. Bütün bu rakamlar dikkate alındığında da işçi göçü meselesinin ikili ilişkilerdeki ve özellikle Tacikistan ekonomisindeki rolünün ne kadar hayati olduğu kolayca anlaşılmaktadır.

